

ULOGA BALKANA U OSVAJAČKIM PLANOVIMA »OSOVINSKIH SILA«

O međusobnim odnosima »sila Osovine«, nacističke Njemačke i fašističke Italije, i o njihovim privrednim, političkim i vojnim vezama, odnosima i planovima napisano je i objavljeno mnogo radova. Veći broj studija iz te tematike obrađen je u historiografijama raznih zemalja, u SSSR-u, Saveznoj Republici Njemačkoj, Njemačkoj Demokratskoj Republici, Velikoj Britaniji, Francuskoj, Italiji, Poljskoj, Austriji, Sjedinjenim Državama Amerike, Japanu itd. Skromniji su rezultati istraživanja o mnogobrojnim neriješenim problemima i protivurječnostima tih dviju zemalja na najosjetljivijem prostoru Evrope, na Balkanu.

Jugoslavenski historičari koji se bave novijim događajima, posebno zbivanjem između dva svjetska rata dali su uspjele radove iz problematike nekih odnosa i rivaliteta Italije i Njemačke na prostoru jugoistočne Evrope i Balkana. Ta istraživanja, u regionalnom ili nacionalnom okviru, treba još uskladiti sa sveopćim proučavanjem pojave i sloma fašizma u Evropi.

U ovom kratkom prilogu namjeravamo da istaknemo i analiziramo najznačajnije razvojne momente jednog užeg kompleksa te problematike, to jest ekspanzije Trećega Reicha i fašističke Italije na Balkanu. Posebnu pažnju zaslužuje napad Italije na Grčku, njen vojnički poraz i utjecaj Mussolinijevog neuspjeha na primjenu osvajачkih planova Trećega Reicha.

Već od ranije, a naročito u godinama uoči drugog svjetskog rata, i u njegovoj prvoj fazi od 1939. do 1941, prirodna bogatstva i strateški značaj zemalja jugoistočne Evrope uslovlili su konstantne interese velikih sila za ovo područje. Normalno je da će ti interesi pojedinih država u svim oblastima, a naročito u međusobnoj trgovini i u eksploataciji prirodnih bogatstava ovih zemalja, izazvati sukobe. Međusobno rivaliziranje, privrednog i strateškog karaktera, velikih sila bilo je najoštrije izraženo između najviše zainteresovanih partnera. Od tih protivuriječnosti zavisila je sudbina zemalja jugoistočne Evrope. Velika Britanija, Francuska, Italija i Njemačka sukobljavale su se međusobno a i s politikom samih zemalja jugoistočne Evrope. Međusobno trvenje dolazilo je do izražaja i između samih saveznika kao što su bile Hitlerova Njemačka

i Mussolinijeva Italija. Idejno-politički istomišljenici Njemačka i Italija, rivalizirali su oko podjele interesnih sfera na Balkanu.

Osnovni pravci ekspanzije Trećega Reicha išli su, zbog ciljeva o dominaciji kontinentalnom Evropom, u prvom redu prema istoku i zapadu dok je južno krilo kontinenta bilo u principu prepušteno dominaciji Italije, tom »prirodnom savezniku« nove Njemačke, kako je Hitler u »Mein Kampf«¹ okarakterisao svog budućeg saveznika. Zbog tog osnovnog pogleda njemačkih imperijalista, a radi ostvarenja svojih primarnih ciljeva, Italija je morala biti angažovana u Sredozemnom moru, u sferama ljubomorno čuvanih interesa Velike Britanije i Francuske. Samim tim stavom Treći Reich si je osigurao južno krilo evropskog kontinenta za pohod prema zapadu, a zatim za napad na Sovjetski Savez.

Premda je idejno-politička bliskost fašizma i nacizma, naročito zbog zajedničkih osvajačkih ciljeva, izgradnje germanskog i italijanskog imperija, uslovlila ekonomsku i vojničku saradnju, ona time nije riješila bitne probleme suparništva i različita gledanja o budućnosti, kako će izgledati svijet poslije »konačne pobjede«.

Već na jednoj od prvih sjednica vlade u Berlinu, 7. aprila 1933, istaknute su poteškoće i problemi saradnje s Italijom u prostoru jugoistočne Evrope i Podunavlja. Pri tome je ipak istaknuto da treba zauzeti stanovište koje će omogućiti tjesnu saradnju s Italijom. Taj stav ne začuđuje s obzirom da je Trećem Reichu bila potrebna Italija, za njegovu propagandnu, diplomatsku i vojnu akciju u Evropi i svijetu. Ta saradnja vodiće do sklapanja vojnog pakta, do ulaska Italije u rat i do njene kapitulacije 1943. Paralelno razvijanju međusobne saradnje, ostajali su mnogobrojni neriješeni problemi i protivriječnosti koje će doći naročito do izražaja nakon poraza njemačke vojske na istoku, otpora na Balkanu i poslije iskrcavanja Anglosaksonaca u Sjevernoj Africi.

Konstantnom sukobljavanju interesa Italije i Njemačke na ovom prostoru najviše su doprinosile dvije činjenice: 1. različitost imperijalističkih i osvajačkih planova Njemačke i Italije; 2. težnje obiju sila da sebi osiguraju prioritet na Balkanu zbog industrijskih sirovina i poljoprivredne produkcije.

Njemački imperijalisti, poučeni lošim iskustvom iz prvog svjetskog rata, zatim iz doba velike ekonomske krize, tražili su hitno osiguranje minimuma potreba u rudama i drugim sirovinama, za svoju ratnu industriju, bez kojih se nije moglo ni pomišljati uspješno vođenje rata a time i kasnije »novo uređenje« u Evropi prema veliko-

¹ To je poznati stav nove vlade koji se poklapa sa učenjem Hitlera o potrebi zajedničkog nastupanja Njemačke i Italije u Evropi. (Mein Kampf, München 1930, s. 699 i 700). Hitler je u »Mein Kampf« istakao da je Italija prirodni saveznik Njemačke, ali i napomenuo da »među slobodnim narodima rivaliteti nisu isključeni« (s. 700).

njemačkim ciljevima. Do konačnog obračuna s glavnim protivnikom SSSR-om, za koji su se spremali njemački imperijalisti, trebalo je osigurati osnovnu bazu za snabdjevanje njemačke industrije. Taj vrlo važan preduvjet za buduću ekspanziju prema istoku, poslije pobjede na zapadu trebao je osigurati evropski jugoistok i to kao povećanje materijalne okosnice za njemačku industriju i kao strateški bastion za uspješno vođenje rata prema Uralu i Kavkazu. Iako je jugoistočna Evropa u globalnim osvajačkim planovima Njemačke bila označavana kao »sporedni pravac« ili »dopunsko područje«, i njen teritorij principijelno priznavan kao interesna sfera Italije, ipak se ona od početka smatrala važnim izvorom toliko potrebnih sirovina za njemačku ratnu industriju.²

Ali, jugoistočna Evropa, a naročito priobalne zemlje Mediterana, imale su i posebno značenje za ekspanzionističku politiku fašističke Italije (mare nostrum). Rudna bogatstva Balkana bila su također neophodni izvor za potrebe italijanske industrije i time povećanja neophodne osnove za borbu protiv Velike Britanije u Sredozemnom moru. Što je najvažnije, i to već zbog psiholoških razloga, dijelovi jugoistočne Evrope, naročito zemlje na obalama Sredozemnog mora, bili su sastavni dio planirane obnove »rimske imperije«.

Berlin je dobro znao da može računati s vjernošću svog južnog saveznika samo ako i koliko mu zadovolji njegov teritorijalni apetit. Manifestacije solidarnosti i obećavanja u tom smislu su poznate historijske činjenice. Međutim u isto vrijeme nacisti su potajno izgrađivali specifičan i izvanredno dobro organizovan sistem širenja njemačkog utjecaja na Balkanu. Korištene su isprobane metode postupnog osvajanja pozicija u spoljnotrgovinskoj razmjeni i naročito posredstvom investicija u sredstva za proizvodnju sirovina i polufabrikata, tako potrebnih njemačkoj industriji. Paralelno ekonomskoj penetraciji i jačanju političkog uticaja, i to uglavnom putem djelovanja nacističkih koncerna i nacističkih organizacija u pojedinim zemljama, jačao je i diplomatski položaj Trećeg Reicha. U tom pogledu nacisti su imali solidnog saveznika u njemačkim industrijskim krugovima, a poslije Anschlusa i austrijskim trgovačko-financijskim vezama na jugoistoku.

Osnovni korak koji će poslužiti kao čvrsta baza za potpuno zahvatanje privrede tih područja, učinjen je već u toku prve dvije godine nacističke vladavine u Njemačkoj. To potvrđuje povećanje njemačkog učešća u izvozu iz zemalja jugoistočne Evrope u 1935. u odnosu na 1933. godinu: iz Mađarske sa 43,2 miliona njemačkih maraka na

² Za sagledavanje uloge i značaja bogatstava jugoistočne Evrope u ratnim planovima nacističke Njemačke, posebno je interesantan elaborat Državnog ureda Njemačke za planiranje ratne privrede pod naslovom Die Rohstoffwirtschaftliche Bedeutung des Südostraums für die deutsche Wehrwirtschaft (Privredno i sirovinsko značenje jugoistoka za njemačku ratnu privredu) Bundesarchiv Koblenz, R-X Band 323. s. 1—83.

77,9 mil; iz Rumunije sa 46,1 mil maraka na 79,9 mil; iz Jugoslavije sa 33,5 mil na 61,4 mil maraka; iz Bugarske sa 31,3 mil na 41,4 mil maraka; iz Grčke sa 53,4 mil na 58,5 mil maraka i iz Turske sa 37,9 mil na 93,4 mil maraka.

Istovremeno je njemački izvoz u te zemlje porastao u 1935. u odnosu na 1933. godinu: u Mađarsku sa 38,1 mil na 62,9 mil maraka; u Rumuniju sa 46 mil na 63 mil maraka; u Jugoslaviju sa 33,8 mil na 36,9 mil maraka; u Bugarsku sa 17,7 mil na 39,9 mil maraka; u Grčku sa 18,7 na 49,1 mil maraka i u Tursku sa 36,3 na 67,3 miliona njemačkih maraka.³

Već u to vrijeme Njemačka je počela da u najvažnijim granama spoljnotrgovinske razmjene zemalja jugoistočne Evrope potiskuje njihove dotadašnje najvažnije partnere, Francusku i Veliku Britaniju. Istovremeno ona je počela osvajati pozicije na polju ulaganja inostranog kapitala u eksploataciji prirodnih, prije svega rudnih, bogatstava južnoevropskih zemalja.⁴

U toku 1936. godine Njemačka je uspjela da istisne s tog područja i svog saveznika — Italiju. Ona je od država jugoistočne Evrope, kojima je kao članicama Društva naroda bila ograničena trgovinska razmjena s Italijom zbog njenog rata u Etiopiji, preuzela veći dio njihova izvoza i uvoza koji je inače otpadao na Italiju. Za nepunu godinu-dvije dana, Italija je definitivno izgubila vodeće mjesto na južnoevropskom tržištu. Na primjer, njen udio u razmjeni je opao u 1935. godini u odnosu na 1933. godinu: u jugoslovenskom izvozu sa 15,9 na 8,2% i u jugoslovenskom uvozu sa 21,5 na 9,5%; u rumunskom izvozu sa 10,53 na 4,49 % i u rumunskom uvozu sa 9,17 na 7,20%, u bugarskom izvozu sa 15,20 na 5 % i u bugarskom uvozu sa 11,01 na 4,20 %.⁵

Njemačka je već u 1937. izvozila više robe iz zemalja jugoistočne Evrope nego zajedno Velika Britanija, Francuska i Italija. U 1937. Francuska je iz zemalja jugoistočne Evrope izvezla robe u vrijednosti 68 miliona njemačkih maraka u odnosu na 116 mil u 1932. godini, Velika Britanija 195 mil u odnosu na 119 mil u 1932. i Italija 165 mil u odnosu na 161 milion maraka u 1932. godini. U isto vrijeme Njemačka je u 1937. izvezla robe iz zemalja jugoistočne Ev-

³ Foreign Policy Reports, 15. XI. 1936. German Trade Drive in southeastern Europe, s. 216.

⁴ S. Dimitrijević, Strani kapital u privredi Jugoslavije, Beograd 1952, s. 3—41.

L. Berov, The withdrawing of western capitals from Bulgaria on the eve of the Second World War, Studia Balcanica 4, Sofija 1971. s. 225—257.

Lj. Živkova, The economic policy of Germany and Britain in southeastern Europe on the eve of the Second World War. Etudies balcaniques 1 1969, Sofija, s. 36—55.

⁵ B. Kiesewetter, Die Wirtschaftsbeziehungen der Südosteuropastaaten in Wirtschaft und Gesellschaft Südosteuropas, München, 1961, s. 97.

rope u vrijednosti 574 mil u odnosu na 234 miliona maraka u 1932. godini.⁶

Na prostoru jugoistočne Evrope jedino je Albanija ostala izvan uticaja Njemačke, jer je u njoj od ranije Italija uspjela da osigura svoju dominaciju.⁷

Izuzev Njemačke najpovoljniji bilans u spoljnotrgovinskoj razmjeni, na ovom području je imala Velika Britanija, ali je i ona, u odnosu na Njemačku, gubila svoje pozicije na prostoru zemalja jugoistočne Evrope.⁸

Ostvarena dominacija u spoljnotrgovinskoj razmjeni i u privrednim vezama omogućila je i pospješila političku, vojnu i kulturnu ekspanziju Njemačke prema jugoistoku Evrope.⁹

Metoda i sistem njemačkog prodiranja prema jugoistoku odvijali su se dvojako. Borba protiv uticaja Francuske, Velike Britanije i drugih zemalja koje su neprijateljski bile raspložene prema nacional-socijalizmu vođena je otvoreno i grubo, uz korištenje svih prigodnih sredstava. Naročito su bili pod udarom savezi i sporazumi koji su bili zasnovani na temeljima ugovora sklopljenih poslije prvog svjetskog rata.

Protiv pozicija svoje saveznice Italije na prostoru jugoistočne Evrope nacistička Njemačka se borila prikriveno, koristeći se demagogijom i lažnim obećanjima. Uz kontinuirano i dobro organizovano prodiranje prema jugoistoku, nacistički prvaci, »prepuštajući« Sredozemlje svome savezniku, isticali su da na prostoru Balkana nemaju nikakve druge interese izuzev one ekonomskog karaktera.

Hitlerov izaslanik Hans Frank prilikom svoje posjete Rimu 23. septembra 1936., u vrijeme kada su udarani temelji savezništvu Njemačke i Italije, prenio je Mussoliniju Hitlerovu poruku kako on Mediteran smatra italijanskim morem a da njemački »Mediteran« leži na Baltiku.¹⁰

Zbog toga se Njemačka prema Podunavlju i jugoistočnoj Evropi, vrlo pažljivo širila i politički i vojno. Obuhvaćala je zemlje pojedinačno, uz nedvosmisleno isticanje da je to krajnji domen Hitle-

⁶ Bundesarchiv Koblenz, R-II-43, Band 309, VII/1938, Untersuchungen der Abteilung für Zentrale Wirtschaftsbeobachtungen bei der Reichswirtschaftskammer der Weltwirtschaftlichen Verpflichtungen, Berlin, 1939, tabele, Europa in Welthandel.

⁷ Z. Avramovski, Italijanska ekonomska penetracija u Albaniji 1925—1939, Istorija XX veka, Zbornik V. Beograd 1963, s. 137—224.

⁸ Z. Avramovski, Sukob interesa Velike Britanije i Njemačke na Balkanu, Istorija XX veka, Zbornik II, Beograd 1961, s. 5—159.

Lj. Živkova, British Economic Policy on the Balkans on the eve of World War II. Studia Balcanica 4, Sofija 1971, s. 169—185.

⁹ Auswärtiges Amt (dalje A A) W II SE, Wirtschaft 6. No 3435 31. VII 1936. Deutsch-italienische Verständigung über die Wirtschaftspolitik in Donauraum, s. 1—8.

Supplement au bulletin quotidien No 257. 14. XI 1938. L'expansion économique allemande vers le sud-est, s. 1—8.

¹⁰ Tajni arhivi Grofa Ciana, Zagreb 1952, s. 58.

rovog interesovanja na tom području. Prve su se na udaru našle Austrija i Čehoslovačka. Prema tim zemljama su nacisti usmjerali svoj pritisak već od 1933. i sistematski ga pojačavali dok ih konačno nisu razorili kao državne tvorevine u 1938. i 1939. godini. U dobro organizovanoj i smišljenoj akciji nacisti su iskoristili ne samo neslogu među malim državama u Podunavlju i na Balkanu, nego i diplomatsku pomoć svoje saveznice Italije. Nacisti su često tražili od italijanskih fašista da pomognu u potčinjavanju teritorija koje bi mogle biti domen italijanskog širenja. Hermann Göring je prilikom posjeta Rimu 23. januara 1937. tražio od Mussolinija da utiče na austrijskog kancelara Kurta Schuschnigga, da se potčini željama Trećega Reicha. Nešto ranije Hitler je tražio od ministra inostranih poslova Italije grofa Galeazza Ciana da savjetuje Mađare da budu popustljiviji prema Jugoslaviji i da svoju politiku usmjere protiv Čehoslovačke.¹¹ Popustljivost Berlina prema Jugoslaviji imala je za jedini cilj: izolirati Čehoslovačku kao izrazitog protivnika nacističke Njemačke i njene ekspanzije. Poslije priključivanja Italije paktu »Anti-Kominterne« 1937, nastupilo je doba prisnije suradnje Italije i Njemačke već zbog zajedničke intervencije u Španiji. Italija je prije toga osigurala svoje gospodstvo nad Etiopijom. Na redu je bio Rim da učini koncesije Berlinu što se tiče prodora prema Austriji i Čehoslovačkoj. Marta mjeseca 1938, nakon poznatog i grubo izvršenog pritiska, Hitlerova vojska je umarširala u Austriju. Mussolini je bio već duboko zagazio u saradnju sa Hitlerom i nije imao drugog izlaza nego da potvrdi taj osvajački korak svog saveznika. Sada se njemačka vojska spremala za dalje pothvate. Čehoslovački odbrambeni sistem teško je pogođen ulaskom njemačke vojske u Austriju. Služeći se svojom propagandnom mašinom i koristeći njemačke manjine u Sudetskoj oblasti, Njemačka izaziva već u jesen 1938. takozvanu »sudetsku krizu«. Mussolini ide na ruku Hitlerovoj ekspanziji već zbog antisovjetskog stava Berlina, koji proglašava Čehoslovačku »sovjetskim nosačem aviona« u centralnoj Evropi. Svečano obećavajući da su Sudetske oblasti njegov »posljednji teritorijalni zahtjev« Hitler je iznudio Engleskoj i Francuskoj sramotni »Minhenski sporazum«.

Međutim Hitler nije zadovoljan polovičnim rješenjem. On brzo inscenira potrebne provokacije, takozvanu »Kristalnu noć«, barbarске progone Jevreja, da bi mu taj zločin poslužio kao razlog za poništenje Minhenskog ugovora i definitivno riješio »čehoslovačku krizu«. Premda je Mussolini bio iznenađen brzinom kojom njegov saveznik nastavlja svoj »Drang nach Osten«, on se složio i s tim pothvatom. Na putu svoje ekspanzije Hitler je bez pucnjave topova uništio jedan bastion. Vladajućci krugovi u Italiji počeli su strahovati da će ojačana Njemačka, prije ili kasnije, krenuti prema obalama Jadranskog mora i Sredozemlja.

¹¹ Isto, s. 75 i 102

Sumnju je izazvala i pojačana aktivnost šake hrvatskih fašista koji su pokušali da uspostave vezu s nacističkim vrhovima u Njemačkoj i da ih zainteresuju za saradnju na izdvajanju Hrvatske iz sastava Jugoslavije, prema primjeru Slovačke. Uslijedio je zvanični korak ministra inostranih poslova Italije grofa Ciana, koji je 17. marta 1939 saopštio ambasadoru Njemačke u Rimu, da Italija smatra status quo Jugoslavije osnovnim elementom međunarodne ravnoteže u srednjoj Evropi.¹²

U interesu očuvanja savezničkih odnosa, koji su bili neophodni Njemačkoj koliko i Italiji, Berlin je već 20. marta 1939. dao do znanja Rimu: »... da Njemačka nema nikakvih ciljeva u bilo kojoj zoni Mediterana, koji Führer smatra italijanskim morem.«¹³ U duhu te izjave, Italija je u aprilu izvršila agresiju na Albaniju, koja se već prije toga nalazila u sferi italijanskog uticaja.¹⁴

Uzajamni i uzastopni uspjesi u osvajanjima doprinijeli su potpisivanju italijansko-njemačkog pakta, 22. maja 1939, koji je značio još čvršće vezivanje Italije za Njemačku.¹⁵ Iako je Italija bila znatno slabiji saveznik, formalna veza dviju totalitarnih i militarističkih država više je koristila Njemačkoj nego Italiji. Njemačka je upravo u to vrijeme počela plansku kampanju sistematskog zaoštavanja odnosa s Poljskom, što je prijetilo pogoršavanju ionako teške situacije u centralnoj Evropi. Čvršće vezivanje s Italijom pružalo je nacistima neophodnu sigurnost na jugu. Ono je djelovalo također kao prijetnja Engleskoj. Jače vezani saveznik mogao se lakše obuzdati od nepoželjnih zahvata na Balkanu i u Sredozemnom moru za vrijeme obračuna s Poljskom. Prilikom susreta s grofom Cianom, njemački ministar inostranih poslova Joachim von Ribbentrop preporučio je 7. maja 1939. svom kolegi da se založi za održanje mira na Balkanu, posebno s Jugoslavijom, koja se osjećala ugroženom poslije okupacije Albanije.¹⁶

Međutim u augustu 1939, neposredno prije agresije na Poljsku, Hitler je morao početi da popušta i da čini Mussoliniju određene taktičke ustupke. Napad Njemačke na Poljsku bio je u Italiji nepopularan iz više razloga: Mussolini je, suprotno od Hitlera, bio uvjeren da će se u konflikt s Poljskom umiješati i zapadne sile; u brzu pobjedu nad Francuskom i Engleskom nije se vjerovalo u Italiji; sam Mussolini je računao da su šanse sila Osovine negdje oko 60%, što znači da sam vrh italijanskog fašizma nije bio toliko uvjeren u njemačku pobjedu.¹⁷ Osim toga, djelovao je i strah da Njemačka ne postane suviše opasna i za samu Italiju. Agresija na Poljsku bila

¹² Akten zur deutschen auswärtigen Politik (Dalje Akten DAP) Serija D, Tom VI dok. 15 s. 12—13.

¹³ Isto, dokument 55, s. 52—53.

¹⁴ Z. Avramovski, Italijanska ekonomska penetracija u Albaniji, 1925—1939. Istorija XX veka Zbornik V, Beograd 1963, s. 137—224.

¹⁵ Akten DAP, Serija D, Tom VI dokument 426 s. 466—469.

¹⁶ Isto, dok. 341 s. 372—374.

¹⁷ Dnevnik Grofa Ciana, s. 100.

je k tome nepopularna pošto je Vatikan ispoljavao svoje simpatije za poljske katolike.

Radi zadobivanja italijanskih fašista za njemačke planove, Hitler i Ribbentrop su na sastanku s grofom Cianom, 11. i 12. augusta 1939, predložili da Italija slomi Jugoslaviju paralelno dok Njemačka udara na Poljsku. Tvrdeći da između Njemačke i Italije nema suprotnosti, Hitler je ovom prilikom uvjeravao svoga sagovornika da je Jugoslavija za Italiju, isto kao i Poljska za Njemačku, opasan problem i da ga stoga treba hitno riješiti.¹⁸ Tim povodom došli su naročito do izražaja argumenti kojima je operirao Hitler da bi nagovorio svoga saveznika da realizira svoje planove na prostoru jugoistočne Evrope. Ističući i ovoga puta pravo Italije na čitavo Sredozemlje Hitler je tražio od Mussolinija: » . . . da utvrdi i proširi svoje djelo«. ¹⁹ Nijemci su zauzeli takav stav jer su se s pravom bojali da bi Italija mogla ostati po strani u slučaju da Francuska i Engleska izvrše svoje preuzete obaveze prema Poljskoj, odnosno da će nestupanje Italije u rat ohrabriti poljske saveznike. Uza sav pritisak, znajući da bi na tlu Jugoslavije naišao na žestoki otpor i izazvao nemile komplikacije na Balkanu, koje bi pogoršale i onako teško unutrašnje stanje u Italiji, Mussolini se nije dao uvjeriti da zagazi u rat. Italija nije bila vojnički spremna za vođenje intenzivnog rata u Sredozemlju protiv pomorskih sila kao što su Engleska i Francuska.

Zbog tog stava Italije, Hitlerova ponuda nije ostala dugo na snazi, i Mussolini nije imao mnogo vremena da razmišlja o njoj. Ona je važila upravo toliko dugo dok je Hitler nesmetano svladao svoju novu žrtvu. Poslije uništenja poljske države, zbog vojne premoći, nacisti su se ponovo prihvatili svoje stare taktike: odvrćanja Italije od Balkana i sprečavanja ratnog sukoba na ovom prostoru vjerujući da će Jugoslavija pristati na saradnju s Trećim Reichom. Već 1. oktobra 1939. Hitler, prilikom razgovora s grofom Cianom, ne propagira više ratni obračun s Jugoslavijom. Istina i tom prilikom Hitler ističe da je Italija apsolutni gospodar na prostoru Sredozemlja i da treba to da ostane u obalnim zemljama koje su sastavni dio sredozemnog bazena, ali ne poziva svog saveznika na direktnu akciju za ostvarenje svoje dominacije u tom prostoru. Hitler ističe, štoviše, tom prilikom da Njemačka nema nikakvih ambicija u Rumunjskoj. Sve su to pokušaji da se uvjere rimski vladajući krugovi kako je mir na Balkanu koristan i potreban i Njemačkoj i Italiji.²⁰

U nastojanjima da se na prostoru jugoistočne Evrope održi i osigura postojeće stanje, koje je sada višestruko išlo u korist Njemačke, propagirana je misao da se sudbina cijelog svijeta riješava na zapadnom frontu i da će pobjedom nad Francuskom i Velikom Britanijom biti riješeni ruski, balkanski i svi drugi problemi i zadaci koji

¹⁸ Akten DAP, seria D, tom VII, dok. 43 s. 32—40 i dok. 47 str. 43—46.

¹⁹ Tajni arhivi Grofa Ciana, s. 319.

²⁰ Isto, s. 332.

stoje pred silama Osovine.²¹ Osvajanje zapadne Evrope i položaja u Danskoj i Norveškoj bili su osnovni preduslovi za programiranu dominaciju velikih prostora istočne Evrope. Ojačane pozicije na Sjevernom moru i Atlantiku osigurale su Reichu i povećanje industrijskog potencijala i toliko potrebnu radnu snagu zbog mobilizacije u Reichu i formiranja novih divizija neophodnih za prodor prema istoku. Ti osnovni planovi zamijenjeni su sada polovičnim ili privremenim rješenjima na jugoistoku, s obzirom na komplikovanost političkih problema i strategijskih i ekonomskih pretenzija fašističke Italije. Međutim, Njemačkoj su bile potrebne sirovine, pogotovu poslije povećanja njenog industrijskog potencijala u Evropi i u času spremanja napada na Sovjetski Savez.

U zimi i proljeće 1940, uporedo sa pripremama ofanzive prema sjeveru i prema zapadnoj Evropi, odgovorni faktori Wilhelm-Strasse nastavljaju napore za jačanje svoga utjecaja u zemljama jugoistočne Evrope. U tom času Berlin ne želi da saveznica Italija izazove bilo kakove komplikacije na Balkanu. Međutim Mussolini ne zaboravlja svoje ciljeve i po primjeru svog moćnog saveznika gomila trupe prema granici Jugoslavije i Grčke.²² Munjevitna pobjeda Hitlerovih armija na zapadnom frontu pomamila je pohlepnost italijanskih imperijalista, tako da su oni svoju zemlju ipak bacili u oružani sukob na zapadu 10. juna 1940.²³

Ali Italija je za taj zakašnjeli napad dobila mršav plijen. Zato se Mussolini ponovo okreće prema Balkanu. On smatra da se Jugoslavija i Grčka mogu lako slomiti nakon poraza Francuske i Engleske na zapadu. Prilikom dugih razgovora od 19. juna i 7. jula 1940, Hitler i Ribbentrop su ponovo potvrdili svom savezniku pravo na dominaciju na prostoru Balkana, ali su pri tom preporučili da se Italija uzdrži od ratnih zapleta dok Njemačka ne uništi glavnog protivnika Veliku Britaniju. Tom prilikom je zaključeno da se Jugoslavija ne unosi kao cjelina u sastav »nove Evrope« koju grade sile Osovine. Prema zajedničkom dogovoru, čitav taj problem riješit će se prema italijanskim interesima poslije konačne pobjede nad Velikom Britanijom.²⁴

Kasnije, u toku augusta 1940. godine, Berlin pokazuje sve jasnije svoj negativan stav prema zahtjevima Italije. Grof Ciano je 17. augusta 1940. zapisao u svoj dnevnik da prema zahtjevu Njemačke Italija mora za sada odbaciti svaki plan napada na Jugoslaviju i da bi također eventualni prodor italijanske vojske u Grčku, mogao izazvati negativan efekat u Berlinu.²⁵ Ta činjenica očito dokazuje da Berlin i Rim različito ocjenjuju situaciju, u času kada se toliko govori o predstojećoj invaziji na engleske otoke. Hitler ne otkriva još svoju

²¹ Isto, s. 341. Dnevnik Grofa Ciana, s. 136.

²² Tajni arhivi Grofa Ciana, s. 412.

²³ Isto, s. 387.

²⁴ Akten DAP, Serija D tom X dok. 129 s. 123—129.

²⁵ Dnevnik Grofa Ciana, s. 202—203.

odluku da neće izvršiti invaziju nego da sprema diplomatsku i vojnu konsolidaciju na jugoistoku za napad na Sovjetski Savez. Međutim Rim prijekim okom gleda kako se njemački uticaj pojačava u jugoistočnoj Evropi. Takvo gledanje Rima na probleme jugoistoka i Balkana u to vrijeme je sasvim razumljivo. U drugoj polovini 1940. Njemačka je imala ostvaren svoj dominirajući uticaj u privredi svih zemalja jugoistočne Evrope, osim u Albaniji. Treći Reich je u to vrijeme učestvovao s oko 50 procenata u izvozu i uvozu zemalja jugoistočne Evrope. U nekima je taj procenat bio i znatno veći, na primjer, Njemačka je u Bugarskom izvozu već u 1939. učestvovala 67,89 procenata.²⁶ Osim toga Berlin se nadao sada više nego li ranije, da će Jugoslavija odobriti, bilo u kakvoj formi, pohod na Sovjetski Savez. Nakon odustajanja od invazije u Englesku Hitlerovci su smatrali da će jugoslavenski stav u tom pogledu imati veliki utjecaj na dalje držanje Engleske u ratu.

Njemačka je u to vrijeme imala osiguran politički uticaj u Mađarskoj, Slovačkoj i Rumuniji koje će uskoro i zvanično pristupiti »Trojnom paktu«. Trebalo je samo još uspješno savladati otpor u Jugoslaviji, i u Bugarskoj. Grčka i Turska, u političkom pogledu su predstavljale očitu opasnost na južnom krilu njemačkog vojničkog kolosa. U to vrijeme počelo je i intenzivno vojničko povezivanje Mađarske, Slovačke i Rumunije s Njemačkom, radi priprema za rat protiv Sovjetskog Saveza. Prije početka operacija trebalo je riješiti pitanje delimitacije uticajnih sfera između Italije i Njemačke na Balkanu. Ribbentrop je, prilikom razgovora s Mussolinijem 18. 9. 1940, govoreći o interesnim sferama Italije na Balkanu, zvanično naglasio da Njemačka uzima pravo samo na jedan dio teritorije Jugoslavije i to u njenim sjeverozapadnim krajevima, a da preostalo područje pripada Italiji. Tom prilikom Ribbentrop je istakao da će sile Osovine morati likvidirati Grčku pošto je ona otvoreno prešla na stranu Velike Britanije.²⁷ Drugim riječima, Berlin je tražio sada aktivni angažman Italije protivu britanskih pozicija u Sredozemlju.

Za vrijeme dugih razgovora na najvišem nivou između Njemačke i Italije na Brenneru 4. oktobra 1940, Hitler je iz taktičkih razloga izbjegavao razgovore o njemačkim interesima na jugoistoku i na Balkanu.²⁸ On je Mussoliniju naprosto naturao sve druge teme, a veoma malo je govorio o svojim ambicijama na prostor koji je najviše interesirao Italiju.

Nepobitno je da je Hitler htio imati jasnu situaciju na Balkanu prije svoje velike pustolovine, a čije su pripreme bile već u toku. Premda su vojni planovi za napad na Sovjetski Savez bili samo u

²⁶ Arhiv sekretarijata inostranih poslova SFRJ (dalje Arhiv SIP) Nav T — 120, R — 1179, sn 476005 — 476006, Analiza privrednih odnosa Njemačke i Bugarske, 25. VI 1940.

Lj. Živkova, *The economic Policy of Germany and Britain in south eastern Europe on the eve of second World War* . . . s. 36—55.

²⁷ Akten DAP, Serija D tom XI-1, dok. 73 s. — 97—105.

²⁸ Isto, dok. 149 s. 210—221.

razradi, Njemačka je izgrađivala veliku kontinentalnu armiju a njena diplomacija užurbano je radila na jačanju odnosa s Mađarskom i Rumunjskom.

Presudni preokret u ovoj perfidnoj igri dvaju neravnopravnih grabežljivih saveznika donio je ulazak njemačkih trupa u Rumunjsku, u prvoj polovici oktobra. Kao protuuslugu za taj korak Berlin je obećao mršavu ekonomsku pomoć Italiji.²⁹ Berlin je želio ipak ohrabriti Italiju kako bi ona pravovremeno udarila na britanske položaje. Italija je morala biti angažovana protiv Engleske da bi se zaokružila Jugoslavija i time prisilio Beograd na tješnju saradnju s Reichom. Italija s druge strane nije smjela ostati skrštenih ruku, kao što je to bio slučaj prilikom napada na Poljsku. Uz sve to ulazak njemačkih trupa u Rumunjsku odrazio se loše na italijansko javno mišljenje. Italija vidi u tom pothvatu jačanje njemačkih pozicija na Balkanu. Mussolini se sam osjeća izigranim i zato on izjavljuje grofu Ciano: »Hitler me stavlja uvijek pred svršen čin. Ovoga puta ću mu vratiti dunju za jabuku. Saznat će iz novina da sam zauzeo Grčku.«³⁰ Italijanskim oružanim snagama, stacioniranim u Albaniji, Mussolini je naredio da otpočnu pripreme za napad na Grčku.

Pored najava datih prilikom susreta predstavnika Italije i Njemačke, Mussolini je 22. oktobra 1940. posebnim pismom obavijestio Hitlera da priprema napad na Grčku.³¹ U svom dnevniku grof Ciano je zabilježio da je Mussolini najavio svoju namjeru općenito, ne dajući podatke ni o snagama koje će biti bačene u borbu, ni o datumu napada: »... jer se boji da bi Nijemci mogli opet zaustaviti cijelu stvar.«³² Tu bilješku ne treba tumačiti kao da Italija nije imala »carte blanche« od svog saveznika za napad na Grčku. Preliminarni razgovori između Rima i Berlina i sama najava od 22. oktobra dokazuju da su se saveznici složili, da se Jugoslavija u prvoj fazi pusti po strani, a da se likvidira Grčka. Ali italijanski generalitet želi očuvati svoju autonomiju što se tiče kontingenta i faktora iznenađenja. Poslije isteka ultimativnog roka i odbijanja uslova od strane Grčke 28. oktobra italijanske trupe su prešle grčko-albansku granicu i započele napad.³³

U savremenoj historiografiji postoje različita mišljenja o tome da li je tu Italija nastupala po dogovoru s Njemačkom ili je njena akcija zavisila samo od vlastitih odluka. Naivno je i pomišljati da bi Italija mogla zagaziti u rat u Grčkoj, a time preuzeti sav teret vojnih operacija u istočnom dijelu Sredozemnog mora, bez privole i obećane pomoći od svog saveznika. To pitanje je dokumentarno analizirala u svojim radovima sovjetska istoričarka Nina Smirnova, i zato nema

²⁹ Нина Д Смирнова, Греция в итальянских планах раввязывания войны на Балканах, (Апрель 1939 — октябрь 1940), Балканска 4. Софија 1971, s. 223.

³⁰ Dnevnik grofa Ciana, s. 212.

³¹ Dnevnik grofa Ciana, s. 213, Tajni arhivi Grofa Ciana, s. 438.

³² Dnevnik grofa Ciana, s. 313.

³³ A. Papagos, Grčka u ratu 1940—1941, Beograd 1954, s. 92—267.

potrebe da se ovdje iznose rezultati njenog istraživanja. Italija je ušla u taj rat s privolom i željom Njemačke, ona je svoj napad najavila Berlinu, ona je naravno — kako rekosmo — zbog faktora iznenađenja i vlastite sigurnosti zadržala u svoju kompetenciju sve pojedinosti o planu i datumu samog napada. Karakteristično je da su se Mussolini i Hitler sastali u Firenci na sam dan napada i zajednički, i s vidljivim zadovoljstvom, slavili bratstvo u oružanoj akciji.

Ribbentrop je raspravljajući o stanju u Grčkoj sa Ciano 19. januara 1941. spomenuo kako je Führer bio samo općenito obaviješten o ratnim pripremama i kako nije pretpostavljao da predstoji neposredna akcija.³⁴ Postavlja se pitanje tko će snositi ratne terete. Nepobitno je da je Mussolini napadom na Grčku želio osigurati predominantni položaj Italije na Jonskom i Egejskom moru, kako bi pravovremeno izgradio svoju bazu za osvajanje svojih »interesnih sfera« na Balkanu. Nepobitno je također da je ograničeni napad Italije osigurao Berlinu diplomatska i strategijska preimućstva. Italija je zagazila u rat i budući prodor njemačke vojske na Balkanu bit će prema tome prikazan kao nužna potreba ili izvršenje obaveze o pomoći prema savezniku. Južni bok nije se mogao ostaviti otvoren u času velikih priprema za napad na Sovjetski Savez. Ali i Rim je želio da se opravda pred jugoslavenskom vladom zbog napada na Grčku. Italijanski vojni izaslanik u Berlinu, Efizio Marras, neposredno poslije napada dao je povjerljivu izjavu jugoslavenskom vojnom atašeu u Berlinu, prema kojoj je italijanski pohod na Grčku zapravo mjera sprečavanja njemačke dominacije u Sredozemlju.³⁵ Naravno da je to samo svrsishodna izjava prema Jugoslaviji koja se osjeća, poslije okupacije Albanije, potpuno zaokružena. Bez svake sumnje italijanski privredni krugovi su strahovali da će gospodstvo Njemačke nad balkanskim zemljama učiniti Italiju još ovisnijom o Njemačkoj. Već zbog toga je logično što Hitler pravovremeno propovijeda oportunističku italijansku agresiju na Grčku. U svojoj perfidnoj igri Berlin je na taj način mogao tumačiti kako će Reich u datom momentu osigurati Italiji sva područja, prema danim obećanjima. Međutim Hitlerovci su imali svoje vlastite planove o organizaciji istočne i jugoistočne Evrope poslije definitivne pobjede. Zbog toga Hitler nije pridavao veliki značaj samoj okupaciji grčke teritorije od strane Italije. Prilikom razgovora s Mussolinijem u Firenci na dan napada (28. oktobra), veoma se malo razgovaralo o problemima zbog sukoba u Grčkoj.³⁶ Nešto više bilo je govora o problemima rata u Grčkoj na sastanku von Ribbentropa i grofa Ciana 4. novembra 1940. u Schönhofu.³⁷

³⁴ Tajni arhiv grofa Ciana, s. 438.

³⁵ J. B. Хоптнер, Југославија у кризи 1934—1941. Издање ћирилицом у СР Њемачкој, 1964, с. 260.

³⁶ Tajni arhiv grofa Ciana, s. 420—426.

³⁷ Isto, s. 427—430.

Međutim, poslije uspjele protivofenzive grčkih trupa polovicom novembra a zatim i velikih poraza Italijana u decembru 1940, grčko ratište i grčki problem postat će i suviše važan za Njemačku s obzirom na položaj Engleske u Sredozemlju i priprema za napad na Sovjetski Savez. Berlin je sada trebao mirno zaleđe i svoju sigurnost, na tom vječno — nemirnom Balkanu.³⁸ Neuspjeh italijanskog napada prijetio je da poremeti njemačke pripreme za dotada najveći oružani pothvat što ga pamti istorija. Cjelokupna situacija nalagala je Hitleru da stvar preuzme u svoje ruke i da svoju akciju prikaže kao izvanrednu pomoć Italiji koja se bori protiv Engleza u Sredozemnom moru. U nastojanjima da pokaže kako ta akcija nije uperena protiv Jugoslavije, njemačka diplomacija obećava beogradskoj vladi da će osigurati Jugoslaviji izlaz na Egejsko more i prepustiti u njenu suverenost važnu luku Solun. Jedan dio velikosrpske buržoazije vidio je u toj ponudi ne samo garanciju za integritet Jugoslavije nego i mogućnost da se ona poslije pobjede sila »Trojnog pakta« uklopi kao ojačana snaga u »novi poredak« Evrope. Time je bila postavljena baza za pregovore o pristupu Jugoslavije »Trojnom paktu«. Hitler je poznao probleme multinacionalne Jugoslavije i iluzije izvjesnih krugova u Beogradu o prednostima savezništva s Trećim Reichom na štetu italijanskih aspiracija na Jadranu i Egejskom moru. Zbog toga je Hitler pokušavao da Jugoslaviju usmjeri prema Grčkoj, čime je on sebi htio automatski osigurati jednog dragocjenog saveznika, prije napada na Sovjetski Savez.³⁹ Njemačka je istovremeno pojačala svoju aktivnost oko odvajanja Turske od Velike Britanije.⁴⁰ U isto vrijeme Berlin vrši uticaj na Bugarsku kako bi ona vodila, bar privremeno, politiku neutralnosti prema Jugoslaviji.⁴¹

I pored toga što je njemački poslanik iz Beograda Viktor von Heeren slao izvještaje o antinjemačkom i antiitalijanskom raspoloženju u Jugoslaviji,⁴² Hitler je gajio iluzije da će zahvaljujući teritorijalnim ustupcima prema Solunu uspjeti zadovoljiti Jugoslaviju. Prema zapisima grofa Ciana, Hitler je u to vrijeme bio naprosto zanesen Jugoslavijom.⁴³

Prilikom razgovora s grofom Cianom 18. novembra 1940, Hitler je iznio prijedlog da se s Jugoslavijom sklopi sporazum na temelju tri tačke: »Jamstvo Osovine za granice Jugoslavije, prepuštanje Soluna Jugoslaviji i demilitarizacija Jadrana od strane Jugoslavije«.⁴⁴

³⁸ Akten DAP, Serija D. Tom XI-2. dok. 532, s. 750—753.

Generaloberst Halder, Kriegstagebuch, 2 Stuttgart 1963, s. 236—237.

³⁹ Akten DAP, serija D tom XI-1, dok. 295, 345, 368 i 496, Tom XI-2 dok. 345, 368, 375, 379, 391, 384, 415, 438, 468, 486 i 586.

⁴⁰ Isto, tom XI-2 dok. 413, 433 i 438.

⁴¹ Isto, dok. 486, 511, 536, 556, 594, 606, 644, 648, 649, 655, 656, 658 i 660.

⁴² Zbornik dokumenata Aprilski rat, (Dalje Zb AR) Beograd 1969, dok. 320 str. 943—944, i dok. 318 str. 941.

⁴³ Dnevnik grofa Ciana s. 218—219.

⁴⁴ Akten DAP, Serija D tom XI-2, dok. 353, s. 509—512.

U iščekivanju telefonskog pristanka Mussolinija na taj prijedlog Hitler je izjavio za slučaj ako se predobije Jugoslavija: »Grčka će se afera brzo pretvoriti u najveći uspjeh Osovine. Jugoslavija će dobiti Solun, Bugarska izlaz na more, a Italija čitavu ostalu Grčku.«⁴⁵ Ta ostala Grčka bila je samo djelić onoga što je ranije očekivao vođa italijanskih fašista, i ne misleći o tome da bi jednog dana morao dijeliti plijen s Jugoslavijom, koja je trebala i sama biti jedan od njegovih najobilatijih zalogaja. Ali vojnički poraz i teška unutrašnja situacija su primorali Mussolinija da pristane na te utješne prijedloge svoga saveznika. Na temelju tog dogovora počela je velika njemačka diplomatska akcija prema Beogradu. Na sastanku s ministrom inostranih poslova Jugoslavije, Aleksandrom Cincar-Markovićem, 28. novembra 1940, Hitler je dokazivao kakve sve prednosti dobiva Jugoslavija ako se priključi Trojnom paktu. Jugoslaviji su bile obećane sigurne granice prema Njemačkoj i Italiji, Mađarskoj i Bugarskoj odnosno prema zemljama koje su imale pretenzije na jugoslavenske teritorije.⁴⁶

U svom pismu upućenom Mussoliniju 5. decembra 1940. godine Hitler ponovo podvlači značaj borbe za pridobijanje Jugoslavije.⁴⁷ U to vrijeme Njemačka je radila i na približavanju Mađarske i Jugoslavije. Rezultat tih napora bio je sporazum Mađarske i Jugoslavije o prijateljstvu, potpisan početkom decembra 1940. godine.⁴⁸

Međutim, antifašističko raspoloženje masa u Jugoslaviji pa i jednog dijela vladajućih slojeva i buržoazije, nisu dozvolili pronjemačkim snagama u vrhovima da zemlju upregnu u službu nacističke Njemačke, kako je to dokazao 27. mart.⁴⁹

Već 13. decembra 1940. Hitler je izdao direktive pod nazivom »Marita« o napadu na Grčku, sa sjevera, preko Bugarske.⁵⁰

U kakvoj se situaciji tada nalazila Italija najbolje se vidi iz sadržaja pisma grofa Ciana, što ga je uputio 17. decembra 1940. italijanskom ambasadoru u Berlinu, u vezi s traženjem pomoći od Njemačke. Ciano piše pored ostalog: »... da je poslije 1939. došlo do nove činjenice, naime do njemačke kontrole nad gotovo čitavom Evropom. Ono što smo onda tražili, tražili smo samo od Njemačke. Danas to tražimo od Njemačke, koja kontrolira rudarsku i industrijsku proizvodnju čitavog evropskog kontinenta.«⁵¹

I sam Mussolini, poslije poraza u Grčkoj, osjeća se inferiornim pred svojim saveznikom.⁵² Istovremeno njegov svemoćni zaštitnik nije trebao više da uvjerava, on samo naređuje i obećava. Prilikom

⁴⁵ Tajni arhiv, s. 433.

⁴⁶ Zb AR, dok. 323, s. 954—960.

⁴⁷ Akten DAP, Serija D, tom XI-2 dok. 452, s. 659—660.

⁴⁸ J. Хопнер, н. д. с. 272.

⁴⁹ Zb AR, dok. 293 i 294.

⁵⁰ Arhiv Vojnoistorijskog instituta Beograd, NAV, T-77 R-782, sn 5508557-5508570, 5508597-5508635, 5508620-5508630 i 5508677-5508670.

⁵¹ Tajni arhiv grofa Ciana, s. 436.

zajedničkih susreta krajem 1940. i kasnije prema Cianovim zapisima Hitlerova nadmoć došla je ponovno do izražaja.⁵³

Hitler je nastavio da ostvaruje svoj životni san u proljeće 1941. On ne traži više neku prisniju saradnju od Mussolinija. Italija je dala što je mogla, svoju mornaricu, svoju okupacionu vojsku u Grčkoj. Sada se radilo naime da jugoslavenska i bugarska vlada pristupe Trojnom paktu, što je u stvari značilo potčinjavanje tih zemalja velikonjemačkim interesima prije napada na Sovjetski Savez. Hitler se tako drži premda su te zemlje prema dogovorima trebale sačinjavati italijansku sferu.⁵⁴ Hitler je uvjeren u brzu pobjedu na Istoku i misli da će poslije toga lakše moći krojiti kartu Evrope s pristankom Italije ili protiv njene volje.

Prilikom utvrđivanja okupacionih zona, nakon kapitulacije Jugoslavije i Grčke u aprilu 1941, još je više došla do izražaja dominacija nacističke Njemačke. Italija je dobila samo male dijelove od onoga što joj je ranije bilo obećano u tom prostoru.

Sva ta zbivanja bila su rezultat smišljenog i planskog zauzimanja strategijskih i ekonomskih pozicija za buduće gospodstvo »Velike Njemačke« na kontinentu, a poslije osvajanja istočne Evrope do Urala i Kavkaza — osnova za prevlast u svijetu.

Jugoslavenska vlada je 25. marta 1941. potpisala ugovor o pristupu Trojnom paktu, ali su izvjesni vladajući krugovi i građanska opozicija brzo uvidjeli da široki narodni slojevi ne odobravaju osvajačku politiku osovinskih sila i očitu kapitulaciju pred njemačkom ekspanzijom. Ta stara Jugoslavija koja nije znala riješiti nacionalne i socijalne probleme, napadnuta od nadmoćnih neprijateljskih snaga sa svih strana, propala je. Zvanična Jugoslavija je kapitulirala kako je poznato, ali se narod nije pokorio toj odluci. Pod vodstvom KPJ i druga Josipa Broza Tita otpor se nastavio do same kapitulacije Njemačke 8. maja 1945.

Kao što se u savremenoj historiografiji postavlja pitanje: koliko je invazija italijanske vojske u Grčkoj poremetila planove Hitlera?, u istoj mjeri, ako ne i više, razvila se kontraverza da li je fašistička avantura na Balkanu znatno ili odlučno utjecala na odgađanja napada Hitlerovih armija na Sovjetski Savez. Istoričari koji precjenjuju značaj angažiranja njemačke vojske na Balkanu, pozivaju se na poznatu Hitlerovu izjavu, datu nakon što je primio vijest o događajima u Beogradu, i prema kojoj će ostvarenje »plana Barbarossa« morati biti odgođeno »za 4 sedmice«.⁵⁵ Pošto se znade da su pripreme za napad na Sovjetski Savez, prema istom planu, trebale

⁵² Dnevnik grofa Ciana, s. 234—235.

⁵³ Isto, s. 440—442.

⁵⁴ Detaljnije: K. Olshausen, *Zwischenspiel auf dem Balkan. Die deutsche Politik gegenüber Jugoslawien und Griechenland von März bis Juli 1941*, Stuttgart 1973, s. 375, и Витка Ташкова, *България и третият Райх 1941—1944*, София 1975. с. 5—61.

⁵⁵ Zapisnik o odlukama Hitlera (Wehrmachtsführungsstab) Međunarodni vojni sud (IMT) 1764-PS.

biti izvršene do 15. maja, mnogi historičari smatraju da je Hitler već 16. decembra 1940. dajući uputstva o »planu Barbarossa« odredio 15. maj kao dan napada.⁵⁶ Međutim, ako se savjesno prouče dokumenti, koji su svakome pristupačni, saznaće se da je Hitler prije napada na Sovjetski Savez imao svoj »plan Marita« za intervenciju u Grčkoj.⁵⁷

Da je Hitler jedino zbog svog navodno neočekivanog angažmana u Grčkoj i Jugoslaviji, zaista izgubio »4 sedmice«, kako se to može tumačiti iz njegove prve reakcije i direktive od 27. marta, više je nego sigurno, da on ne bi bio odredio već 30. aprila da se dan napada na Sovjetski Savez pomakne do nedjelje 22. juna. On je, čini nam se, taj datum odredio nezavisno od operacija u Grčkoj i Jugoslaviji, kako to dokazuju autentični dokumenti, kao što je zapisnik o naređenjima Hitlera od 1. maja 1941. Hitler i njegov generalitet smatrali su da će slomiti većinu sovjetskih snaga za »6 sedmica«, a da će se iza toga nastaviti samo ograničene operacije protiv preostalog otpora.⁵⁸ Taj dokumenat dokazuje također da se najveći dio njemačkih snaga, prema utvrđenom planu, prebacuje prema Sovjetskom Savezu tek od 23. maja do 22. juna, što znači da se koncentracija udarnih snaga šalje ubrzanim tempom na istok nakon više od mjesec dana poslije svršetka operacija u Grčkoj i Jugoslaviji, koje su bile okončane vrlo brzo i srazmjerno malim snagama. Jugoslavija i Grčka su poražene za manje od dvije sedmice. Za čitavu akciju Hitler je predvidio 30 divizija, a u borbi je učestvovalo samo desetak divizija, zauzetih uglavnom »akcijama čišćenja«. Ukupni gubici Wehrmachta iznose 1.099 oficira, podoficira i vojnika.⁵⁹ Ti neznatni gubici za armiju od dvije stotine divizija, koje je predvidio Hitler, sastavljene od njemačkih, finskih, mađarskih, rumunjskih, slovačkih i italijanskih snaga, osigurali su mu u strategijskom pogledu južno kri-lo, protiv svakog iznenađenja iz Egejske zone, tako da se mirne duše

⁵⁶ Hitler je u tim uputama (Weisung Nr. 21, Fall Barbarossa) samo odredio da »pripreme« (die Vorbereitungen) budu okončane do tog datuma. Taj 15. maj pada jednog četvrtka, već zbog toga taj datum ne dolazi u obzir pošto su sve ofenzive i napadi bili upriličeni bez iznimke nedjeljom radi faktora iznenađenja.

⁵⁷ Za točnu ocjenu tog pitanja treba točno proučiti plan o prebacivanju trupa na istočni front i poznavati odredbe plana »Marita« (Weisung Nr. 20 »Unternehmen Marita«). Hitler je odredio kao vjerojatni datum za prodor prema Egejskom moru mjesec mart (Voraussichtlich im März).

⁵⁸ Iz Hitlerove zapovjesti od 1. maja 1941, očito se vidi da će masivno gomilanje trupa početi tek 23. maja, (Höchstleistungsfahrplan). U toj direktivi on je odredio dan napada 22. jun i istakao da će odlučna bitka trajati svega »6 sedmica«. Poslije toga, prema mišljenju Hitlera, vodiće se operacija čišćenja jer se može računati još s malim otporom, (mit geringerem Widerstand zu rechnen). IMT, 877-PS. Dokument objavljn i u djelu Hans-Adolf Jacobsen: 1939—1945, Der zweite Weltkrieg in Chronik und Dokumenten, Darmstadt 1959, S. 212.

⁵⁹ Govor Hitlera u Reichstagu 4. maja 1941. Max Domarus, Hitler-Reden 1932—1945, München 1965, S. 1 705 i 1 706. K tome treba dodati još 385 »nestalih« i posebne gubitke avijacije 182 oficira i vojnika.

može reći, da je »plan Marita« i samim proširenjem operacija u Jugoslaviji bio paralelan zahvat onome u Danskoj i Norveškoj prije napada na zapadnom frontu i prodora prema Atlantiku. U času kada se Hitler sprema prema Volgi, Uralu i Kavkazu, on je sebi morao osigurati južni bok i time osigurati vazalstvo jugoistočnih zemalja, što je bio *conditio sine qua non* za dalju akciju.

S obzirom na otpor Grčke prema Italiji, njemačka vrhovna komanda računala je na znatno veći angažman i veće gubitke. Oni su i bili ukalkulirani kod izvođenja »plana Marita«. Zbog tako uspješnih operacija Hitler je već 30. aprila odlučio kao što je bilo predviđeno da dan napada na Sovjetski Savez bude 22. juna, da se sovjetska armija uništi kako smo već naglasili za 6 sedmica.⁶⁰ Tu leži glavna pogreška u računici njemačkog generalštaba. Izgleda da se oni nisu odlučili za 22. juna jedino zbog angažmana na Balkanu nego i zato što su smatrali da im ljeto pruža najpovoljnije klimatske prilike a time i terenske uslove za njihov munjeviti rat u pravcu Moskve i Lenjingrada. Po toj računici bilo je dosta vremena da se do jeseni uništi »ostatak otpora«. Uostalom i Napoleon je krenuo 1812 godine 22. juna, prema Moskvi i slijedećih godina ratovanja na istoku ofenzive počinju u junu i julu.

Nostalgični »stručnjaci« njemačkih imperijalista, a naročito bivši generali i feldmaršali vrhovnog komandanta Adolfa Hitlera, napisali su mnogobrojne studije i memoare o tome, kako je zapravo rat na istočnom frontu bio odlučen nemilim udesom ili uslijed »nepredviđenih faktora«. Kao glavni dokaz, oni navode kako bi rat na istočnom frontu bio sigurno odlučen uspjehom da vrhovna komanda nije izgubila »4 sedmice« zbog prodora prema Egejskom moru. Navodno, zbog zakašnjelog dolaska pred Moskvu, njemačke trupe je potukao »general zima«, baš kao i one Napoleona, tvrde ti kroničari. Takovo interpretiranje važnih istorijskih događaja i navodne greške koje je počinio sam Hitler, naveli su »stručnjake za strategiju«, kao što je feldmaršal Erich von Manstein, da skuju utješnu lozinku o »izgubljenim pobjedama«.⁶¹ Prema tim tumačenjima generalitet je bio na frontu, on mora »najbolje da znade« zašto je Njemačka bila poražena na Istoku. Na taj način, baš kao što je general Erich Ludendorff poslije vojničkog sloma od 1918. izbacio krilaticu o »udarcu nožem u leđa«, prema kojoj njemački ratnik, nije bio pobijeden na frontu nego izdan od političara, isto tako poslije 1945. generali i feldmaršali razvili su »novu teriju« o udarcu nožem u leđa.

Izdaja je navodno izvršena ovoga puta od strane samog najvažnijeg saveznika, Italije, zatim posredstvom špijunskih centara u Evropi i naravno državnim udarom u Beogradu.

⁶⁰ Vidi napomenu 58.

⁶¹ Erich von Manstein: *Verlorene Siege*, Bonn 1955.

Legenda o »izdaji njemačkog ratnika« služila je kao glavni argument i stimulans Hitlerove revanšističke politike prije preuzimanja vlasti. Nove legende trebale bi prema istom receptu mobilizirati nostalgijske snage i spremiti javnost za nove avanture. Zbog toga je potrebno pobijati naučnim argumentima sve vrste legenda, a naročito onu kako je nemili slučaj »izdaje italijanskog saveznika« odlučio o ishodu rata.

Naša zemlja je taj rat doživjela i njeni naučni radnici mogu naučnom analizom dokazati da rivalitet Italije i Njemačke na Balkanu nije bio neki poseban i bitan faktor slabljenja vojničke moći Trećeg Reicha. Obratno! Predaleko bi nas odvelo ako bismo ovdje htjeli pružiti sve rezultate analize, koji potvrđuju historijsku stvarnost. Ali mirne duše možemo ovdje reći: premda su protivuriječnosti dvaju imperija, u fazi njihove izgradnje bile velike, i mi smo na njih ukazali, ipak, one nisu ni odlučile poraz osovinskih sila u drugom svjetskom ratu niti utjecale na njega. Taktička trvenja između Italije i Njemačke na Balkanu, rezultirala su isključivo iz zajedničkog uvjerenja da će se poslije pobjede provesti novi poredak u Evropi i u svijetu, i da one moraju pravovremeno zauzeti pogodni položaj kako bi one mogle igrati presudnu ulogu kod zelenog stola kada se definitivno bude krojila karta Evrope.

Hitler je sve učinio da ga njegov prijatelj Mussolini podupre diplomatski i vojnički; bez tog prijateljstva i savezništva nemoguće je zamisliti ekspanziju Trećeg Reicha. Italija je dala vojnoj snazi Njemačke onu podršku koju je ona trebala. Iz materijalnih i psiholoških razloga Italija nije mogla da pruži Trećem Reichu veću pomoć, nakon što je supremacija u oružju prešla na savezničku stranu.

Usljed njemačkog poraza u Rusiji, teške vojne situacije na Balkanu i u Sjevernoj Africi, pod pritiskom radnog naroda, Italija je bila primorana raskinuti svoj savez s Njemačkom 25. jula 1943. Zbog toga može se reći da je neispravno i neobjektivno tumačiti, kako to čine mnogi »stručnjaci«, da je Njemačka izgubila rat u prvom redu zbog neuspjele avanture Italije na Balkanu. Obratno, logički i dokumentirano se može dokazati, ali to je drugo pitanje i koje izlazi iz okvira ovog referata, da bez savezništva s Italijom njemačke pozicije na Sredozemnom moru ne bi bile ono što su one bile za odbranu od britanskih i francuskih snaga a time i za uspješne pripreme Njemačke i njenih saveznika za napad na Jugoslaviju, Grčku i Sovjetski Savez. Njemačko-italijanski rivalitet na Balkanu ilustrira *samo, i jedino*, kako imperijalističke sile nisu u stanju da riješe svoje unutrašnje probleme a ni da izbjegnu međusobne trzavice, i kako su one baš zbog toga primorane zajednički pribjeći agresivnim ratovima. To je pouka jugoslavenskih naroda iz drugog svjetskog rata i narodnooslobodilačke borbe protiv svih agresora i kolaboranata, pouka koja nas upućuje da potražimo putove mira i poduzmемо sve za mobilizaciju svih progresivnih snaga u svijetu protiv bijede i rata.